

GRZEGORZ OLSZAŃSKI

PISANE CIAŁEM

W wykładzie noblowskim Wisława Szymborska dowodziła, że profesja pisarza jest profesją wyjątkowo nefotogeniczną, bowiem trudno tu o atrakcyjne, a jednocześnie wiarygodne przedstawienie. „Najgorzej jest z poetami – przekonywała noblistka. – Ich praca jest beznadziejnie nefotogeniczna. Człowiek siedzi przy stole albo leży na kanapie, wpatruje się nieruchomym wzrokiem w ścianę albo w sufit, od czasu do czasu napisze siedem wersów, z czego jeden po kwadransie skreśli i znów upływa godzina, w której nic się nie dzieje”. Mam nadzieję, że pomieszczone w tej książce szkice pokazują, że poetki i poeci – na szczęście – nie zawsze mają rację.

Pisane ciałem

Szkice o przygodach literatury i fotografii

Grzegorz Olszański

Pisane ciałem
Szkice o przygodach literatury i fotografii

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2025

RECENZJE

Tomasz Kunz

Marcin Jaworski

Spis treści

Stykówki	7
Różnice i powtórzenia	9
Spojrzenie w między-czasie	13
I. Pióro Sosnowskiego i aparat Atkinsa	19
Fakty i akty	21
Jak napisano jedną z (nie) swoich książek	24
Inne gramatyki: lustro kontra krzywe zwierciadło	30
II. Pisane ciałem. O fotografiach pisarzy	41
Lektura: rytuał zatraty?	43
Robić, oglądać... ..	47
...podlegać	53
Negatywy pozytywów?	59
Twarz Zygmunta Krasińskiego	60
Księgarenka Ewuni Lipskiej	67
Papieros Andrzeja Stasiuka	70
Oko Georgesa Bataille'a	76
Maszyna do fotografowania Michała Witkowskiego	83
Śpiwór Jacka Podsiadły, kieliszek Marcina Świetlickiego, złoty cielec Tadeusza Różewicza	93
Pies Tomasza Stępnia	104
Postscriptum albo czaszka Wojciecha Kuczoka	109
III. Poetyki negatywów. Tadeusz Różewicz wobec fotografii	111
Jak rozpoznać pisarza, gdy się go widzi	113

Gazety zbójckie	117
Uśmiech!	123
Poeta na śmietniku	124
 Bibliografia	 135
Nota biograficzna	143
Indeks nazw osobowych	145
Summary	151

Stykówki

*Kiedy oglądamy stykówkę, wyczuwamy nadciągającą burzę,
wiemy, że coś się wydarzy*.*

François Soulages

* F. Soulages: *Estetyka fotografii. Zysk i strata*. Przeł. B. Mytych-Forajter, W. Forajter. Kraków 2007, s. 167.

Różnice i powtórzenia

Kolejna książka o relacjach literatury i fotografii? Brakuje takich na rynku? Pytanie jest dość aroganckie, ale jednocześnie zasadne. O ile bowiem interdyscyplinarna refleksja nad związkami literatury z różnymi formami sztuki – muzyką, teatrem, kinem – od lat stanowi ważny komponent prac literaturoznawczych, o tyle badania nad interakcjami między literaturą a sztukami wizualnymi do niedawna zdominowane były przede wszystkim mnogością analiz poświęconych zjawisku ekfrazy i związkom sztuki słowa z malarstwem. Tymczasem wraz z początkiem lat dwutysięcznych widać modyfikację pola badawczego, albowiem to nie malarstwo, lecz fotografia stało się medium budzącym większe zainteresowanie uczonych zajmujących się prymarnie literaturą¹. W krótkim czasie rodzimy czytelnik mógł się zapoznać z przekrojową monografią Cezarego Zalewskiego *Pragnienie, poznanie, przemijanie. Fotograficzne reprezentacje w literaturze polskiej* (Kraków 2010), narratologiczno-kulturoznawczym kompendium Marianny Michałowskiej *Foto-teksty. Związki fotografii z narracją* (Poznań 2012) oraz wnikliwym studium Marty Koszowy *W poszukiwaniu rzeczywistości. Mediacyjna rola fotografii we współczesnej prozie polskiej* (Kraków 2013). Na tym nie koniec. Powyższą listę trzeba uzupełnić o nieoczywistą, ale arcyciekawą, bo skoncentrowaną tyleż na fotografii, co na praktykach fotograficznych, książkę Magdaleny Szczypiorskiej-Mutor *Praktyki fotograficzne i teksty kultury. Inwersja, metamorfoza, montaż* (Warszawa 2016), czy dotyczącą literatury polskiej, choć wydaną od razu po angielsku, pracę Barbary Englander

1 Nie oznacza to – kwestia absolutnie oczywista – że prace poświęcone relacjom literatury i malarstwa przestały nagle powstawać. Postawienie tezy dotyczącej wyczerpania tego rodzaju pola badawczego byłoby czymś zdecydowanie przedwczesnym.

Photo-Graphemicality. Photography and Poetry at the Turn of the 21st Century (Berlin 2022)².

Manifestująca się w ten sposób modyfikacja pola badawczego ma u swej genezy szereg rozmaitych przyczyn, które wypada w tym miejscu wyliczyć, by w ten sposób ujawnić również zaplecze metodologiczne niniejszej publikacji. I tak, po pierwsze, należałoby zwrócić uwagę na impuls płynący ze strony różnorodnych teorii (zwrot ikoniczny, badania nad logowizualnością, różnego typu koncepcje komparatystyczne etc.), który sprawił, że coraz częściej odchodzi się od *stricte* tekstualistycznego postrzegania literatury na rzecz refleksji akcentującej dialektykę między tym, co dyskursywne a tym, co wizualne. Wcześniejsza refleksja dotycząca intersemiotyczności i korespondencji sztuk zyskały zatem istotne wsparcie w postaci gwałtownego przyrostu publikacji z zakresu socjologii wizualnej oraz antropologii obrazu, licznych przekładów książek dotyczących historii fotografii i związanych z nią kwestii estetycznych³. Po drugie – to element ściśle

-
- 2 Powyższą listę książek należy, oczywiście, uzupełnić o pokaźną liczbę artykułów, które je poprzedziły, mapując główne zagadnienia badawcze i stanowiąc ważki punkt odniesienia do podejmowanych pogłębionych badań. Myślę tu chociażby o takich szkicach jak: A. Lubaszewska: „*W daguerotyp raczej pióro zamieniam*”. „Teksty Drugie” 1999, nr 4, s. 165–183; A. Łebkowska: *Fotografia jako empatyczna mediacja*. W: *Intersemiotyczność. Literatura wobec innych sztuk (i odwrotnie)*. Red. S. Balbus, A. Hejmej, J. Niedźwiedź. Kraków 2004, s. 118–120; R.K. Przybylski: *Jak fotografia zahacza o rzeczywistość? A jak literatura wiąże się z fotografią*. W: *Intersemiotyczność...*, s. 129–138; G. Borkowska: *Skrzypek z Abony. Uwagi o fotografii i literaturze najnowszej*. W: *Co dalej, literaturo?*. Red. A. Brodzka, H. Gosk, A. Werner. Warszawa 2008, s. 218–235; B. Witosz: *Opis a fotografia*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Śląskiego” 1998, nr 25, s. 233–240; B. Bodzioch-Bryła: „*Sfotografować wierszem*” – w *obszarach fascynacji młodej poezji*. W: B. Bodzioch-Bryła: *Poezja polska po 1939 roku wobec nowych mediów i nowej rzeczywistości*. Kraków 2006, s. 47–80.
 - 3 Należałoby tu wymienić przede wszystkim zbiór poświęconych fotografii książek, które ukazały się w serii „Horyzonty nowoczesności”. Równie istotnym

powiązany z powyższym – istotnym czynnikiem byłby tu również zwrot w stronę badań nad transmedialnością tekstów literackich i przede wszystkim intermedialnością, która zaczęła być postrzegana nie tylko jako coś definiującego „charakter dzisiejszej komunikacji kulturowej”⁴, ale również jako „nowy paradygmat w badaniach literaturoznawczych”⁵. Po trzecie, niebagatelną rolę odegrały przemiany społeczne i kulturowe (fotospołeczeństwo) oraz rozwój technologii, który sprawił, że fotografia stała się medium wszechobecnym (rola internetu i związanych z nim platform), a fotografowanie zaczęło być postrzegane jako praktyka powszechna, niekoniecznie zarezerwowana jedynie dla profesjonalistów.

Wreszcie, po czwarte – kwestia absolutnie kluczowa, nieomal na granicy banału, gdyż bez niej te powyższe nie miałyby żadnego znaczenia – zainteresowanie literaturoznawców fotograficznym medium stało się pochodną pojawienia się dużej ilości tytułów zawdzięczających wiele synergii literatury i fotografii. Jak ujmuje to jedna z badaczek, zajmująca się wspólnymi sprawami poezji, krytyki i estetyki:

W Polsce po 1989 roku poeci i poetki powrócili do praktyki polegającej na współpracy z artystami wizualnymi⁶.

impulsem były wznowienia prac Susan Sontag, Rolanda Barthesa czy Johna Bergera.

- 4 A. Hejmej: *Intermedialność i literatura intermedialna*. W: Tenże: *Komparatystyka. Studia literackie – studia kulturowe*. Kraków 2013, s. 99. Za zwrócenie uwagi na artykuł Hejmeja dziękuję Tomaszowi Kunzowi jako recenzentowi tej publikacji.
- 5 Tamże, s. 102. Krakowski uczony odwołuje się tu do propozycji Wernera Wolfa.
- 6 A. Kałuża: *Relacyjna i separacyjna praktyka twórcza „Kord” Natalii Małek*. „Pamiętnik Literacki” 2024, z. 3, s. 85.

Spostrzeżenie katowickiej krytyczki jest ze wszelch miar słuszne i jeśli można je nieco skorygować, to tylko dlatego, że interesujące zjawisko nie ogranicza się ani jedynie do rodzimego podwórka, ani też tylko do poetów i poetek, bo wspomniana praktyka kooperacji z artystami wizualnymi okazuje się praktyką atrakcyjną również dla reprezentantów innych rodzajów i gatunków wypowiedzi. Nowatorski projekt Witolda Wirpszy po ponad półwieczu doczekał się licznych i różnorodnych kontynuacji. Oczywiście, nie w sensie literalnym jako próba powtórzenia zbliżonego konceptu (poetycki komentarz do głośnej fotograficznej wystawy), lecz raczej jako próba testowania i konstruowania różnorodnych interakcji opartych na zestawieniu tekstów i zdjęć. Przykłady? Jest ich mnóstwo, bowiem autorzy tego rodzaju projektów reprezentują nie tylko różne rodzaje i gatunki, ale też literaturę fikcjonalną, jak i niefikcjonalną. W tym miejscu można by zatem przywołać tak odmienne i heterogeniczne projekty jak chociażby: *20 niezapomnianych przebojów i 10 kultowych fotografii* Marcina Świetlickiego i Wojciecha Wilczyka (1996), *Mercedes-Benz. Z listów do Hrabala* Pawła Huelle (2001), *Kapitał w słowach i obrazach* Krzysztofa Jaworskiego i Wojciecha Wilczyka (2002), *Co robi łączniczka* Darka Foksa i Zbigniewa Libery (2005), *Wyjechali* Sebalda (2005), *Wielka wymiana widoków* Anny Nasiłowskiej (2008), *Fotoplastikon* Jacka Dehnela (2009), *Eli, eli* Wojciecha Tochmana i Grzegorza Wełnickiego (2013), *Pęknięte oko czasu* Ewy Lipskiej i Danuty Węgiel (2017), *Kord* Natalii Malek i Anny Grzelewskiej (2017), *Księga pytań* Pablo Nerudy i Isidro Ferrera (2018), *Żegaryszki* Krzysztofa Czyżewskiego (2018), *Nieistotne wizerunki* Paolo Sorrentino i Jacopo Benasiego (2019), *Eurydyka* Darka Foksa (2021), *Człowiek, który odjechał* Jacka Podsiadły i Andrzeja Karamarza (2022) *Dopływy, drgania, powidoki i pieśni na brzegach* Małgorzaty Lebdy i Rafała Siderskiego (2024). Nie ma wątpliwości, że tę listę można bez problemu znacznie rozbudować.

Wracając zatem do pytań postawionych na początku. Kolejna książka o relacjach literatury i fotografii? Tak, wypada potwierdzić i nie zaprzeczyć. Mało takich książek na rynku? Nie, ale też, na szczęście, rosnąca liczba fotograficzno-literackich projektów nie skazuje piszącego na powtórzenia i repetycje. Wręcz odwrotnie dostarcza mu wciąż nowego materiału, daje możliwość nowych ujęć, prowokuje do badawczych poszukiwań. Póki co nie ma zatem obawy wyczerpania. Ciąg dalszy nastąpi.

Spojrzenie w między-czasie

„Stykówka to pomocnicza notatka, półprodukt, pośrednik. [...] Jako element praktyki fotograficznej stykówka jest pomocniczym między-obrazem”⁷ – pisze Magdalena Szczypiorska-Mutor, by nieco dalej doprecyzować tamtą definicję:

Stykówka to zdjęcie w postaci potencjalnej, zdjęcie, które może stać się pełnowartościową odbitką, ale wcale nie musi. Stykówce można się przyjrzeć, ale wcale nie trzeba [...]. Stykówka zatrzymuje spojrzenie w między-czasie, w luce między negatywem a pozytywem, spowalnia, uczy patrzeć [...]⁸.

Odpowiednikiem fotograficznej stykówki w przestrzeni badawczej byłyby zatem rozmaite wersje pisanego tekstu, zanim autor zdecyduje się upublicznić tą ostateczną. A także byłyby nią – jeśli spojrzeć na stykówkę jako „pomocniczy między-obraz”, rodzaj „pośrednika”

7 M. Szczypiorska-Mutor: *Praktyki fotograficzne i teksty kultury. Inwersja, metamorfoza, montaż*. Warszawa 2016, s. 207.

8 Tamże, s. 219–220.

między tym, co potencjalne a tym, co finalne, element spowalniający i zatrzymujący „spojrzenie w między-czasie” – autorski wstęp jako jej tekstowy ekwiwalent. W tym miejscu wypada zatem ujawnić to, z czym czytelnik będzie mógł się w pełnej wersji zapoznać na kolejnych stronach. Proponuję trzy odrębne *case studies*, które finalnie – taką przynajmniej wypada mieć nadzieję – tworzą pewną całość, którą różnicuje przedmiot, ale też nieco inne rozłożenie akcentów. I tak przedmiotem części inicjalnej uczyniłem książkę *Warszawa*, która powstała jako efekt współpracy angielskiego fotografa Marca Atkinsa oraz dwóch polskich poetów – Tadeusza Pióry i Andrzeja Sosnowskiego (krytyczny zoom został nakierowany w tym wypadku na autora *Zoomu*). Biorąc pod uwagę, że mamy do czynienia z projektem interdyscyplinarnym, przekraczającym granice jednego medium, odwołującego się do dwóch systemów reprezentacji, to, co mnie tutaj interesowało, to przede wszystkim kwestia intermedialnych interakcji między sferą wizualną książki (zdjęcia powstałe w trakcie wspólnych wypraw po Warszawie), a utworami poetyckimi, które się w niej znalazły. Z perspektywy krytycznej rzecz jest o tyle intrygująca i nieoczywista, że kwestia mimetyzmu względem pozatekstowej rzeczywistości stanowi jedno z kluczowych zagadnień w twórczości Andrzeja Sosnowskiego, a wspólny fotograficzno-poetycki projekt dodatkowo je komplikuje i uatrakcyjnia. Rzecz jest ciekawa również z tego powodu, że *Warszawa* była książką, którą niewiele osób widziało, a jeszcze mniej o niej pisało, co zważywszy na rangę i miejsce autora *Stancji* w krytyczno-poetyckich hierarchiach wydaje się dość zaskakujące.

Kolejny szkic, najbardziej rozbudowany, ale też z perspektywy autorskiej kluczowy, bo projektujący nowe zagadnienie w polu literackim, poświęcony został kwestii traktowanej zazwyczaj jako nieistotny element, mało istotna sygnatura, która obok blurbów, projektu okładki, typografii – jak podpowiada badaczka zajmująca się materialnymi

artefaktami i sferą wizualną książki – przynależy zazwyczaj do tych elementów, które w „procesie badawczym w magiczny sposób stają się przezroczyste”⁹. Tymczasem autorska sygnatura w postaci zdjęcia umieszczonego na okładce, jak postaram się tutaj pokazać, okazuje się niezwykle ciekawym obiektem badawczym, za pomocą którego można identyfikować główne problemy fotograficznego dyskursu (kwestia reprezentacji, pytanie o prawdę/„prawdę” fotografii, teatralizacja życia społecznego etc.), ale też ilustrować przemiany zachodzące w świecie literatury (i literaturoznawstwa). W tej materii wypada mi się zgodzić z prowokacyjną uwagą Pierre Bayarda, który w instruktywnym przewodniku po książkach, które się nie czytało (co jednak nie znaczy, że się ich nie oglądało!) dowodził:

Można śmiało powiedzieć, że już w chwili, w której książka wkracza w pole naszej percepcji, przestaje być nam nieznana [...]. Jeszcze przed otwarciem książki sam tytuł jest dla nas wskazówką, sam rzut oka na okładkę wystarczy, by otwarty umysł człowieka wykształconego, wytworzył serię wrażeń i konotacji, które szybko przekształcają się w pierwszą opinię, tym bardziej formułowaną, im większe jest jego obycie w kulturze. Takie spotkanie z książką jeszcze nie otwartą, może być dla nie-czytelnika początkiem autentycznego przyswojenia¹⁰.

W szkicu zatytułowanym *Pisane ciałem*, w imieniu czytelników i nie-czytelników, próbuję wyciągnąć nieoczywistą konsekwencję

-
- 9 A.K. Folta-Rusin: *Twarz i ciało książki. Wizualne manifestacje tekstów a problemy interpretacji*. Kraków 2020, s. 9.
- 10 P. Bayard: *Jak rozmawiać o książkach, których się nie czytało?*. Przeł. M. Kowalska. Warszawa 2008, s. 22. Zob. też. M. Lachman: *Okładkowy stan posiadania (w literaturze najnowszej)*. „Teksty Drugie” 2012, nr 6, s. 101–117.

z faktu, iż „status ontologiczny książki uwikłany jest w dialektykę materialno-tekstową”¹¹, choć ten pierwszy aspekt niezwykle często bywa jednak pomijany. W efekcie przyglądam się zatem dominującemu modelowi, jaki można wyprowadzić na podstawie wielości pisarskich fotografii, rekonstruuję jego genezę i związki z malarskim portretem, a następnie poddaję analizie i interpretacji sposoby, w jakie wybrani twórcy (m.in. Andrzej Stasiuk, Michał Witkowski, Ewa Lipska), w niezrządco brawurowej formie, dekonstruują tę formę przedstawienia. Analizując fenomen pisarskich wizerunków, pytam o relacje między tym, co somatyczne, a tym, co tekstualne. Jednocześnie staram się również pokazać, jak współcześni twórcy wprzęgają fotografię w procesy ekonomizacji literatury i budowę wyrazistej, autorskiej marki. Rację ma zatem Dominik Antonik, gdy zauważa:

Depersonalizacji, zdawaniu się na grę kodów języka i podkreślanu rzemieślniczego charakteru twórczości, wyrażającego się w precyzyjnie zaprojektowanej formalnej warstwie utworu, pisarze przeciwstawiają elementy autobiografizmu i łączenie rzeczywistości tekstu z realnością interakcji z czytelnikiem¹².

W szkicu finalnym staram się godzić obie perspektywy – skoncentrowaną na tekście i skoncentrowaną na fotograficznym wizerunku. Jego bohaterem uczyniłem poetę, któremu zdarzało się doradzać profesjonalnym fotografom, być uczestnikiem plenerów fotograficznych, choć jednocześnie sam nigdy nie posiadał aparatu (taką informację przynosi książka Jerzego Olka). Chodzi o Tadeusza Różewicza.

11 M. Rychlewski: *Książka jako towar, książka jako znak. Studia z socjologii literatury*. Poznań 2013, s. 112.

12 D. Antonik: *Autor jako marka. Literatura w kulturze audiowizualnej społeczeństwa informacyjnego*. Kraków 2014, s. 38.

Główną materią szkicu *Poetyki negatywów* jest deskrypcja postawy Tadeusza Różewicza – rekonstruowana na podstawie utworów poetyckich, ale też wypowiedzi eseistycznych – wobec fotograficznego medium. Postawy, zdradźmy od razu, wyjątkowo ambiwalentnej, zmiennej, na pierwszy rzut oka dość konserwatywnej („powinnością fotografa jest dawanie świadectwa”¹³), oscylująca między niechęcią a fascynacją, czego przykładem były bliskie relacje poety z wybitnymi fotografami. Postrzegając fotografię jako ważne narzędzie, pozwalające dokumentować i rejestrować zmieniającą się rzeczywistość, poeta z dystansem przyglądał się tym jej aspektom, które wiążą się z jej kreacyjnym i manipulacyjnym wymiarem. Rzecz jest ciekawa, a jednocześnie relatywnie słabo rozpoznana, co może wydać się zaskakujące zważywszy na liczbę prac poświęconych związkowi poety ze sztukami wizualnymi. Równocześnie równie istotnym przedmiotem mojej analizy są jednak nie tylko teksty, lecz również zdjęcia Różewicza, który – szczególnie w ostatnim okresie życia – odkrył fotografię jako kapitalną platformę dla gier, jakie prowadził z czytelnikami, ale też ze swym publicznym wizerunkiem starego poety. Oto niegdysiejszy przeciwnik teatralizacji poezji i życia literackiego z czasem sam zaczął odgrywać atrakcyjne performance i uwieczniać je na fotograficznej kliszy. Dowodem niech będzie intermedialny projekt Tadeusza Różewicza i Adama Hawaleja *Śmietnik*, który uczyniłem obiektem interpretacji w końcowej części książki. Dzieło to łączy w sobie literaturę, fotografię oraz performance, tworząc przestrzeń wielowymiarowego dialogu między różnymi mediami i formami artystycznej wypowiedzi.

Na koniec jeszcze jedna uwaga. W wykładzie noblowskim Wisława Szymborska pisała, że profesja pisarza jest profesją wyjątkowo

13 J. Olek: *Tadeusz Różewicz: „...Opisuję siebie i tylko siebie”*. W: Tenże: *Nie tylko o fotografii*. Kraków 2019, s. 216.

niefotogeniczną, albowiem trudno tu o atrakcyjne, a jednocześnie wiarygodne przedstawienie:

Najgorzej jest z poetami – pisała Szymborska – Ich praca jest beznadziejnie niefotogeniczna. Człowiek siedzi przy stole albo leży na kanapie, wpatruje się nieruchomym wzrokiem w ścianę albo w sufit, od czasu do czasu napisze siedem wersów, z czego jeden po kwadransie skreśli, i znów upływa godzina, w której nic się nie dzieje...¹⁴.

Mam nadzieję, że pomieszczone w tej książce szkice udowodnią, iż – na szczęście – poeci i poetki nie zawsze mają rację.

14 W. Szymborska: *Poeta i świat*. W: Taz: *Wiersze wybrane*. Kraków 2004, s. 351.

Bibliografia

- Agamben G.: *Profanacje*. Przeł. M. Kwaterko. Warszawa 2006.
- Antonik D.: *Autor jako marka. Literatura w kulturze audiowizualnej społeczeństwa informacyjnego*. Kraków 2014.
- Antonik D.: *Sława literacka albo nowe reguły sztuki. Studia z socjologii i ekonomii literatury*. Kraków 2024.
- Atkins M., Pióro T., Sosnowski A.: *Warszawa*. Warszawa 2005.
- Bachórz J.: *O twarzach według fizjonomistów (fragmenty)*. W: *Twarz*. Red. A. Chojecki, S. Rosiek. Gdańsk 2000, s. 111–120.
- Balcerzan E.: *Śmiech pokoleń – płacz pokoleń*. Kraków 1997.
- Barańczak S.: *Tablice z Macondo. Osiemnaście prób wytłumaczenia, po co i dlaczego się pisze*. Kraków 2018.
- Barańczak S.: *Widokówka z tego świata i inne rymy z lat 1986–1988*. Paryż 1988.
- Barthes R.: *Choroby kostiumu teatralnego*. Przeł. J. Wilczyński. W: *Maski*. Wybór, oprac., red. M. Janion, S. Rosiek. T. 2. Gdańsk 1986, s. 94–97.
- Barthes R.: *Mit i znak. Eseje*. Przeł. J. Lalewicz. Kraków 1970.
- Barthes R.: *Sade, Fourier, Loyola*. Przeł. R. Lis. Warszawa 1996.
- Barthes R.: *Śmierć autora*. Przeł. M.P. Markowski. „Teksty Drugie” 1999, nr 1–2, s. 247–251.
- Barthes R.: *Światło obrazu*. Przeł. J. Trznadel. Warszawa 1996.
- Barthes R.: *The Photographic Message*. W: *Tenże: Image – Music – Text*. New York 1977, s. 15–31.
- Baudelaire Ch.: *O sztuce. Szkice krytyczne*. Wybór przeł. J. Guze. Warszawa 1961.

- Bauman Z.: *Śmieć*. „Znak” 2014, nr 715, s. 24–31.
- Bauman Z.: *Życie na przemiał*. Przeł. T. Kunz. Kraków 2004.
- Bayard P.: *Jak rozmawiać o książkach, których się nie czytało?*. Przeł. M. Kowalska. Warszawa 2008.
- Bazin A.: *Film i rzeczywistość*. Przeł. B. Michałek. Warszawa 1963.
- Belting H.: *Faces. Historia twarzy*. Przeł. T. Zatorski. Gdańsk 2014.
- Benjamin W.: *Anioł historii. Eseje, szkice, fragmenty*. Wybór i oprac. H. Orłowski. Przeł. J. Sikorski. Poznań 1996.
- Benjamin W.: *Ulica jednokierunkowa*. Przeł. A. Kopacki. Warszawa 1997.
- Berger J.: *O patrzeniu*. Przeł. S. Sikora. Warszawa 1999.
- Biles J.: *Ecce monstrum. Georges Bataille and the Sacrifice of Form*. New York 2007.
- Bodzioch-Bryła B.: „Sfotografować wierszem” – w obszarach fascynacji młodej poezji. W: Taż: *Poezja polska po 1939 roku wobec nowych mediów i nowej rzeczywistości*. Kraków 2006, s. 47–80.
- Bonsiepe G.: *Retoryka wizualno-werbalna*. W: *Ut pictura poesis*. Red. M. Skwara, S. Wysłouch. Przeł. M.B. Fedewicz. Gdańsk 2006, s. 159–168.
- Borkowska G.: *Skrzypek z Abony. Uwagi o fotografii i literaturze najnowszej*. W: *Co dalej, literaturo?*. Red. A. Brodzka, H. Gosk, A. Werner. Warszawa 2008, s. 218–235.
- Botton A. de: *Jak Proust może zmienić twoje życie*. Przeł. W. Sadkowski. Warszawa 1998.
- Brzeziński M.: *O czym mówią śmieci*, http://www1.rfi.fr/actupl/articles/087/article_645.asp [dostęp: 24.10.2021].
- Buchowski M.: *Stachura. Biografia i legenda*. Opole 1992.
- Burzyńska A.: *Anty-teoria literatury*. Kraków 2006.
- Burzyńska A.: *Dekonstrukcja i interpretacja*. Kraków 2001.
- Cieślak R.: *Oko poety. Poezja Tadeusza Różewicza wobec sztuk wizualnych*. Gdańsk 1999.
- Courtine J., Haroche C.: *Historia twarzy. Wyrażanie i ukrywanie emocji od XVI do początku XIX wieku*. Przeł. T. Swoboda. Gdańsk 2007.

- Davenport D.: *Successful Photography for Writers*. London 2002.
- Dutka E.: „Przestrzeń współtworzenia” – o fotografii w pisarstwie Andrzeja Stasiuka. „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 2009, nr 5, s. 268–287.
- Dyer G.: *The Ongoing Moment*. New York 2005.
- Dym. *Powszechna historia palenia*. Red. S.L. Gilman, Z. Xun. Przeł. J. Sochoń-Jasnorzewska. Kraków 2009.
- Eagleton T.: *Iluzje postmodernizmu*. Przeł. P. Rymarczyk. Warszawa 1998.
- Eliot T.S.: *Kto to jest klasyk i inne eseje*. Przeł. H. Przyczkowska. Kraków 1998.
- Enlender B.: *Photo-Graphemicality. Photography and Poetry at the Turn of the 21st Century*. Berlin 2022.
- Ferrari F., Nancy J.-L.: *Ikonografia autora*. Przeł. P. Tarasewicz. Gdańsk 2020.
- Folta-Rusin A.: *Twarz i ciało książki. Wizualne manifestacje tekstów a problemy interpretacji*. Kraków 2020.
- Fotoesej. *Testowanie granic gatunku*. Red. B. Pawłowska-Jądrzyk, M. Jewdokimow. Warszawa 2016.
- Franczak E., Okołowicz S.: *Przeciw nicości. Fotografie Stanisława Ignacego Witkiewicza*. Kraków 1986.
- Freedberg D.: *Potęga wizerunków. Studia z historii i teorii oddziaływania*. Przeł. E. Klekot. Kraków 2005.
- Freund G.: *Dobry fotograf musi czytać twarz jak książkę*. <https://www.swiatobrazu.pl/dobry-fotograf-musi-czytac-twarz-jakksiazke-gisele-freund-32758.html> [dostęp: 21.02.2025].
- Glensk U.: *Poeta w płaszczu gazety. W: Przekraczanie granic. O twórczości Tadeusza Różewicza*. Red. W. Browarny, J. Orska, A. Poprawa. Kraków 2007, s. 278–288.
- Goffman E.: *Człowiek w teatrze życia codziennego*. Przeł. H. Datner-Śpiewak, P. Śpiewak. Warszawa 2000.
- Guze J.: *Twarze z portretów*. Warszawa 1974.

- Havelin M.: *Photography for Writers: Using Photography to Increase Your Writing Income*. New York 1998.
- Hejmej A.: *Intermedialność i literatura intermedialna*. W: Tenże: *Komparatystyka. Studia literackie – studia kulturowe*. Kraków 2013.
- Herbert Z.: *Wiersze zebrane*. Kraków 2008.
- Hobot-Marcinek J.: *Stara baba i Goethe. Doświadczenie i transgresja starości*. Kraków 2012.
- Intersemiotyczność. Literatura wobec innych sztuk (i odwrotnie)*. Red. S. Balbus, A. Hejmej, J. Niedźwiedź. Kraków 2004, s. 118–120.
- Jankowicz G.: *Życie w kuli. Parmigianino, Ashbery i sztuka przemiany*. Kraków 2020.
- Jenkins N.: *Wokół „Autoportretu” Johna Ashbery’ego*. „Literatura na Świecie” 2006, nr 7–8, s. 24–51.
- Kałuża A.: *Relacyjna i separacyjna praktyka twórcza*. „Kord” Natalii Małek. „Pamiętnik Literacki” 2024, z. 3.
- Karpowicz T.: *W imię znaczenia*. Wrocław 1962.
- Koszowy M.: *W poszukiwaniu rzeczywistości. Mediacyjna rola fotografii we współczesnej prozie polskiej*. Kraków 2013.
- Kunz T.: *Strategie negatywne w poezji Tadeusza Różewicza. Od poetyki tekstu do poetyki lektury*. Kraków 2005.
- Lachman M.: *Okladkowy stan posiadania (w literaturze najnowszej)*. „Teksty Drugie” 2012, nr 6, s. 101–117.
- Legeżyńska A., Śliwiński P.: *Poezja polska po 1968 roku*. Warszawa 2000.
- Leiris M.: *Podróżnik i jego cień*. Przeł. E. Wieleżyńska. „Literatura na Świecie” 2007, nr 9–10, s. 304–310.
- Lekcja żywego języka. O poezji Andrzeja Sosnowskiego*. Red. G. Jankowicz. Kraków 2003.
- Lempp E.: *Krajobrazy literackie. Fotografie 1985–2007*. Kraków 2008.
- Limon J.: *Czytanie twarzy*. W: *Twarz*. Red. A. Chojecki, S. Rosiek. Gdańsk 2000, s. 97–110.
- Lipska E.: *Ja*. Kraków 2003.

- Lubaszewska A.: „*W daguerotyp raczej pióro zamieniam...*”. „Teksty Drugie” 1999, nr 4, s. 165–183.
- Łebkowska A.: *Empatia. O literackich narracjach przełomu XX i XXI wieku*. Kraków 2008.
- Łubieński S.: *Książka o śmieciach*. Warszawa 2020.
- Łukasiewicz J.: *TR*. Kraków 2016.
- Magala S.: *Fotografia jako element teatralizacji życia społecznego*. „Fotografia” 1978, nr 4, s. 6–11.
- Markowski M.P.: *Naruszona prywatność, odsłonięta brzydota?* <https://www.tygodnikpowszechny.pl/naruszona-prywatnosc-odslonieta-brzydota-31808> [dostęp: 2.12.2024].
- Markowski M.P.: *Nieobliczalne. Eseje*. Kraków 2007.
- Maski. *Konstelacje*. Red. M. Janion, S. Rosiek. Gdańsk 1986.
- McLuhan M.: *Zrozumieć media. Przedłużenie człowieka*. Przeł. N. Szczuka. Warszawa 2004.
- Michałowska M.: *Foto-teksty. Związki fotografii z narracją*. Poznań 2012.
- Michałowska M.: *Obraz utajony. Szkice o fotografii i pamięci*. Kraków 2007.
- Minois G.: *Historia śmiechu i drwiny*. Przeł. W. Klenczon. Warszawa 2021.
- Nasiłowska A.: *Zwrot biograficzny*. <http://www.dwutygodnik.com.pl/artukul/553-biografie-zwrot-biograficzny.html> [dostęp: 12.02.2025].
- Nowacki D.: *Zawód: czytelnik. Notatki o prozie polskiej lat 90*. Kraków 1999.
- Nycz R.: *Literatura jako trop rzeczywistości*. Kraków 2001.
- Nycz R.: *Tekstowy świat*. Warszawa 1995.
- Nycz R.: *Tropy „ja”. Koncepcje podmiotowości w literaturze polskiej ostatniego stulecia*. „Teksty Drugie” 1994, nr 2, s. 7–27.
- Olechnicki K.: *Antropologia obrazu. Fotografia jako metoda, przedmiot i medium nauk społecznych*. Warszawa 2003.
- Olek J.: *Tadeusz Różewicz: „...Opisuję siebie i tylko siebie”*. W: Tegoż: *Nie tylko o fotografii*. Kraków 2019, s. 212–231.
- Palka M.: *Różewicz a fotografia*. <https://muzeumpanatadeusza.ossolineum.pl/tadeusz-rozewicz-a-fotografia/> [dostęp: 12.02.2025].

- Photography and Literature in Twentieth Century*. Red. D. Cunningham, A. Fisher, S. Mays. Cambridge 2005.
- Piwkowska A.: *Tylko trzy drogi*. Warszawa 2000.
- Potocka M.A.: *Fotografia*. Warszawa 2010.
- Przekraczanie granic. O twórczości Tadeusza Różewicza*. Red. W. Browarny, J. Orska, A. Poprawa. Kraków 2007.
- Przybylski R.K.: *Jak fotografia zahacza o rzeczywistość? A jak literatura wiąże się z fotografią*. W: *Intersemiotyczność. Literatura wobec innych sztuk (i odwrotnie)*. Red. S. Balbus, A. Hejmej, J. Niedźwiedź. Kraków 2004, s. 129–138.
- Rouillé A.: *Fotografia. Między dokumentem a sztuką współczesną*. Przeł. O. Hedermann, Kraków 2007.
- Roussel R.: *Jak napisałem niektóre z moich książek*. Przeł. B. Banasik. „Sztuka i Filozofia” 1999, nr 16, s. 87–103.
- Różewicz T.: *Kup kota w worku*. Wrocław 2008.
- Różewicz T.: *Margines, ale...* Wrocław 2010.
- Różewicz T.: *Proza. T. 2*. Kraków. Wrocław 2004.
- Różewicz T.: *Proza. T. 3*. Wrocław 2004.
- Różewicz T.: *Przygotowanie do wieczoru autorskiego*. Warszawa 1977.
- Różewicz T.: *Wyjście*. Wrocław 2004.
- Różewicz T., Hawała A.: *Śmietnik*. Red. J. Borowiec. Wrocław 2016.
- Różycka D.: *Autorzy i ich maski. O fotografiach pisarzy współczesnych*. W: *Teatr wielki, mniejszy i codzienny*. Red. P. Kowalski. Opole 2002, s. 211–230.
- Rychlewski M.: *Książka jako towar, książka jako znak. Studia z socjologii literatury*. Poznań 2013.
- Sartre J.-P.: *Czym jest literatura?*. Przeł. J. Lalewicz. Warszawa 1968.
- Sekula A.: *Społeczne użycia fotografii*. Przeł. K. Pijarski. Warszawa 2010.
- Sendyka R.: *Poetyki wizualności*. W: *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*. Red. T. Walas, R. Nycz. Kraków 2012, s. 137–184.
- Sikora S.: *Fotografia – między dokumentem a symbolem*. Izabelin 2004.

- Skrendo A.: *Tadeusz Różewicz i granice literatury*. Kraków 2002.
- Słonimski A.: *Czytaj*. Warszawa 1957.
- Sontag S.: *O fotografii*. Przeł. S. Magała. Warszawa 1986.
- Sontag S.: *Pod znakiem Saturna*. Przeł. D. Żukowski. Kraków 2024.
- Sosnowski A.: *Zoom*. Kraków 2000.
- Soulages F.: *Estetyka fotografii. Zysk i strata*. Przeł. B. Mytych-Forajter, W. Forajter. Kraków 2007.
- Stasiuk A.: *Jadąc do Babadag*. Wołowiec 2004.
- Stasiuk A.: *Jak zostałem pisarzem (próba autobiografii intelektualnej)*. Wołowiec 1998.
- Stasiuk A.: *Przez rzekę*. Wołowiec 1996.
- Stasiuk A.: *Tekturowy samolot*. Wołowiec 2000.
- Stępień T.: *Kabaret Juliana Tuwima*. Katowice 1989.
- Stępień T.: *Zabawa. Poetyka. Polityka*. Katowice 2002.
- Stiegler B.: *Obrazy fotografii. Album metafor fotograficznych*. Przeł. J. Czudec. Kraków 2009.
- Szarota P.: *Psychologia uśmiechu. Analiza kulturowa*. Gdańsk 2006.
- Szczypiorska-Mutor M.: *Praktyki fotograficzne i teksty kultury. Inwersja, metamorfoza, montaż*. Warszawa 2016.
- Sztompka P.: *Obraz fotograficzny jako przedmiot interpretacji*. W: Tenże: *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*. Warszawa 2006, s. 75–95.
- Szyborska W.: *Wiersze wybrane*. Kraków 2004.
- Szymutko S.: *Przeciw marzeniu? Jedenaście przykładów, ośmioro pisarzy*. Katowice 2006.
- Śliwiak T.: *Rajskie wrony*. Warszawa 1972.
- Śmieć w kulturze. Red. K. Kulikowska, C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2015.
- Świrszczynska A.: *Budowałam barykadę*. Kraków 1984.
- Tadeusz Różewicz i obrazy*. Red. A. Stankowska, M. Śniedziewska, M. Telicki. Poznań 2005.

- Trop w trop. Rozmowy z Andrzejem Sosnowskim.* Wybór i oprac. G. Jankowicz. Wrocław 2010.
- Ugrešić D.: *Czytanie wzbronione.* Przeł. D.J. Ćirlić. Izabelin 2004.
- Wbrew sobie. Rozmowy z Tadeuszem Różewiczem.* Oprac. J. Stolarczyk. Wrocław 2011.
- Wiersze na głos. Szkice o twórczości Andrzeja Sosnowskiego.* Red. P. Śliwiński. Poznań 2010.
- Witkacy. Psycholizm.* Red. A.M. Potocka. Kraków 2009.
- Witkowski M.: *Pisarz w medialnej sieczce.* „Polityka” 2009, nr 42, s. 128.
- Witosz B.: *Opis a fotografia.* „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Śląskiego” 1998, nr 25, s. 233–240.
- Wojda D.: *Borat literatury.* „Tygodnik Powszechny” 2009, nr 39, s. 18.
- Woźniak-Czech E.: *Portret performatywny. Ślad, wymazywanie, nieobecność.* Poznań 2018.
- Zalewski C.: *Pragnienie, poznanie, przemijanie. Fotograficzne reprezentacje w literaturze polskiej.* Kraków 2010.
- Zawadzki A.: *Literatura a myśl słaba.* Kraków 2009.
- Życie to klęska. Z Krzysztofem Vargą rozmawia Marcin Sendeki. „Przekrój” 2010, nr 10, s. 31–32.

Nota biograficzna

Zamieszczone w tej książce szkice – zmodyfikowane, uaktualnione, rozwinięte – były publikowane w tomach zbiorowych i czasopismach. Poniżej podaję pierwotne miejsca publikacji:

Pióro Sosnowskiego i aparat Atkinsa. W: *Wiersze na głos. Szkice o twórczości Andrzeja Sosnowskiego*. Red. P. Śliwiński. Poznań 2010.

Pisane ciałem. O fotografiach pisarzy pod innym tytułem (*Negatywy pozytywów, czyli o fotografiach pisarzy*), „Pamiętnik Literacki” 2013, z. 1.

Poetyki negatywów. Tadeusz Różewicz wobec fotografii. „Wielogłos” 2022, nr 2.

Indeks nazw osobowych

A

Agamben Giorgio 62, 63, 135
Allen Woody 129
Allouli Malek 48
Antonik Dominik 16, 46, 58, 85,
89, 92, 99, 127, 135
Arago François 88
Ashbery John 39, 138
Atkins Marc 14, 19, 21–24, 26–29,
31, 36, 39, 135, 143

B

Bachórz Józef 77, 135
Balbus Stanisław 10, 138, 140
Balcerzan Edward 131, 135
Banasik Bogdan 27, 140
Barańczak Stanisław 49, 85, 135
Bardot Brigitte 130
Bataille Georges 76, 81, 82
Baudelaire Charles 19, 63, 68, 135
Baudrillard Jean 96, 125
Bauman Zygmunt 126, 136
Bayard Hippolyte 93, 94
Bayard Pierre 15, 136

Bazin André 79, 136
Beckett Samuel 54, 55, 81
Belting Hans 53, 136
Benassi Jacopo 12
Benigni Roberto 129
Benjamin Walter 65, 68, 73, 79,
80, 88, 123, 136
Bereś Stanisław 36, 121
Berger John 11, 48, 66, 136
Bielous Urszula 116
Biles Jeremy 82
Blair Eric 50
Bloom Harold 27
Bodzioch-Bryła Bogusława 10, 52,
136
Bonsiepe Gui 71, 136
Borkowska Grażyna 10, 52, 136
Borowiec Jerzy 124, 125, 128, 140
Botton Alain, de 122
Brassai (właśc. Gyula Halász) 50
Brodzka-Wald Alina 10, 52, 136
Browarny Wojciech 122, 137, 140
Buchowski Marian 45, 136
Burzyńska Anna 87, 105, 106, 136

C

Cameron Julia Margaret 63
 Carlyle Thomas 63
 Carroll Lewis 50
 Chojecki Andrzej 56, 77, 135, 138
 Cieślak Robert 113, 136
 Coelho Paulo 132
 Courbet Gustave 68
 Courtine Jean-Jacques 77, 136
 Cunningham David 48, 140
 Czudec Joanna 33, 47, 61, 141
 Czyżewski Krzysztof 12

Ć

Ćirlić Dorota Jovanka 90, 141

D

Daguerre Louis 94
 Davenport David 47, 137
 Dean James 75
 Dehnel Jacek 12, 52
 Domosławski Artur 102
 Dorys Benedykt Jerzy 114, 115, 123
 Dutka Elżbieta 51, 72, 137
 Dyer Geoff 34, 137
 Dylan Bob 130

E

Eagleton Terry 86, 137
 Eco Umberto 123
 Eliot Thomas Stearns 45, 137

Englander Barbara 9

É

Éluard Paul 50

F

Fedewicz Maria Bożenna 71, 137
 Ferrari Federico 55, 137
 Ferrer Isidro 12
 Fiedorczuk Julia 35
 Filipowicz Halina 117
 Fish Stanley 113
 Fisher Andrew 48, 137
 Foks Darek 12
 Folta-Rusin Anna 15, 46, 53, 54,
 104, 119, 137
 Forajter Wacław 7, 19, 141
 Francuzik Karol 35
 Franczak Ewa 98, 137
 Freedberg David 137
 Freund Gisele 54, 56, 137

G

Gall Franz Joseph 77
 Gilman Sander L. 73, 137
 Glensk Urszula 122
 Goffman Erving 99, 137
 Gosk Hanna 10, 52, 136
 Grodziński Łukasz 28
 Grzelewska Anna 12
 Guze Joanna 19, 67, 135, 137

H

Haroche Claudine 77, 136
 Havelin Michael 47, 138
 Hawalej Adam 17, 114, 118, 123–125, 127, 128, 140
 Hedermann Oskar 32, 34, 79, 140
 Hejmej Andrzej 10, 11, 138, 140
 Herbert Zbigniew 51, 138
 Hłasko Marek 75
 Hobot-Marcinek Joanna 126, 138
 Holmes Oliver Wendell 33
 Huelle Paweł 12

J

Jacyków Tomasz 86
 Janion Maria 78, 102, 135, 139
 Jankowicz Grzegorz 28, 30, 35, 39, 138, 142
 Jarocki Jerzy 121
 Jaworski Krzysztof 12
 Jay Martin 46
 Jenkins Nicholas 39
 Jewdokimow Marcin 48, 137

K

Kałuża Anna 11, 138
 Kanicki Witold 125, 126
 Kapuściński Ryszard 102
 Karpowicz Tymoteusz 49, 138
 Kertész André 52, 71
 King Stephen 132

Klenczon Wanda 139
 Kopacki Andrzej 73, 136
 Koszowy Marta 9, 38, 52, 138
 Kowalska Anna 22
 Kowalska Magdalena 15, 136
 Krasieński Zygmunt 60, 61, 63
 Kuczok Wojciech 109, 110
 Kulik Jerzy 123
 Kulikowska Katarzyna 141
 Kunz Tomasz 11, 117, 126, 136, 138
 Kwaśniewski Tomasz 86, 91

L

Lachman Magdalena 15, 59, 138
 Lalewicz Jerzy 44, 104, 135, 140
 Larek Michał 28
 Lavater Johann Caspar 77, 113
 Lebda Małgorzata 12
 Legeżyńska Anna 35, 138
 Leiris Michel 27, 138
 Lempp Elżbieta 74, 123, 138
 Libera Antoni 100
 Libera Zbigniew 12
 Limon Jerzy 77, 138
 Link Charlotte 132
 Lipska Ewa 16, 69, 70, 98, 138
 Lis Renata 87, 135
 Lubaszewska Antonina 10, 34, 139

Ł

Łebkowska Anna 10, 100, 139

Łubieński Stanisław 129, 130, 139
 Łukasiewicz Jacek 125, 128–130,
 139

M

Magala Sławomir 53, 88, 96, 139,
 141
 Majeran Tomasz 36
 Malek Natalia 12
 Manet Édouard 68
 Markiewicz Henryk 106
 Markowski Michał Paweł 43, 56,
 57, 98, 135, 139
 Mays Sas 48, 140
 McLuhan Marshall 38, 86, 139
 Michałek Bolesław 79, 136
 Michałowska Marianna 9, 33, 139
 Milach Rafał 84, 93
 Miller Henry 22, 50
 Minois Georges 139
 Mizerkiewicz Tomasz 130, 131
 Mohr Jean 48
 Momro Jakub 35
 Mourono Bruno 129
 Mrożek Sławomir 56
 Mutter Anne-Sophie 95
 Mytych-Forajter Beata 7, 19, 141

N

Nadar (właśc. Gaspard-Félix Tour-
 nachon) 60, 68

Nancy Jean-Luc 55, 66, 137
 Nasiłowska Anna 103, 139
 Neruda Pablo 12
 Netrebko Anna 95
 Nicholson Jack 129
 Nin Anais 22
 Norwid Cyprian Kamil 34
 Nowacki Dariusz 74, 75, 139
 Nowakowski Andrzej 56
 Nycz Ryszard 45, 103, 120, 139, 140

O

Obracht-Prondzyński Cezary 147
 Okołowicz Stefan 98, 137
 Olechnicki Krzysztof 48, 59, 79,
 139
 Olek Jerzy 17, 117, 119, 123, 124, 139
 Orłowski Henryk 65, 136
 Orska Joanna 122, 139

P

Palka Mateusz 117, 123, 139
 Pawłowska-Jądrzyk Brygida 48,
 134
 Pijarski Krzysztof 34, 78, 140
 Pióro Tadeusz 16, 24, 28, 135
 Piwkowska Anna 50, 140
 Podsiadło Jacek 12
 Poprawa Adam 122, 137, 140
 Potocka Maria Anna 79, 98, 140,
 142

Pręczkowska Helena 45
 Proust Marcel 56, 122
 Próchniak Paweł 32
 Przyboś Julian 121
 Przybylski Ryszard K. 10, 140
 Pynchon Thomas 90

R

Rathbone Julian 23
 Ray Man 47
 Rosiek Stanisław 56, 77, 78, 102,
 135, 138, 139
 Rostain Pascal 129
 Rouillé André 32–34, 62, 79, 92,
 93, 140
 Roussel Raymond 27, 140
 Rowling Joanne K. 132
 Różewicz Tadeusz 16, 17, 48, 93,
 95, 101, 111, 113–127, 131, 132, 136–
 141, 143
 Różycka Dorota 72, 99, 140
 Rychlewski Marcin 16, 140
 Rymarczyk Piotr 86, 137

S

Sartre Jean-Paul 44, 57, 140
 Schulz Bruno 85
 Sebald Winfried Georg 12, 48
 Sekula Allan 34, 78, 88, 140
 Sendeki Marcin 103, 142
 Sendyka Roma 140

Siderski Rafał 12
 Sikora Sławomir 48, 59, 66, 79, 94,
 140
 Sikorski Janusz 65, 136
 Skrendo Andrzej 125, 141
 Skwara Marek 71, 136
 Słonimski Antoni 49, 141
 Sochoń-Jasnorzevska Jagoda 73,
 137
 Sontag Susan 11, 53, 59, 60, 65, 88,
 123, 141
 Sorrentino Paolo 12
 Sosnowski Andrzej 14, 19, 21, 23,
 24, 26–32, 36–39, 135, 138, 141,
 143
 Soulages François 7, 19, 24, 25, 30,
 31, 80, 97, 141
 Stankiewicz Eugeniusz 114, 123
 Stankowska Agata 116, 141
 Stasiuk Andrzej 16, 51, 54, 55, 68,
 70–72, 74, 76, 81, 137, 141
 Stępień Tomasz 107–109, 141
 Stiegler Bernard 33, 47, 61, 64, 141
 Stolarczyk Jan 116, 142
 Swoboda Tomasz 77, 82, 136
 Szarota Piotr 128, 141
 Szczepański Jan Józef 74
 Szczucka Natalia 38, 139
 Szczypiorska-Mutor Magdalena
 13, 52, 141
 Sztompka Piotr 59

Szymborska Wisława 17, 18, 141

Szymutko Stefan 57, 58, 141

Ś

Śliwiak Tadeusz 49

Śliwiński Piotr 32, 35, 138, 142,
143

Śniedziowska Magdalena 116, 141

Świetlicki Marcin 12, 93, 109

Świrszczynska Anna 25

T

Tarasewicz Paulina 55, 137

Telicki Marcin 116, 141

Tennyson Alfred 63

Tochman Wojciech 12

Tomaszewski Jerzy 25

Travolta John 129

Trznadel Jacek 47, 118, 135

Tuwim Julian 107, 141

U

Ugrešić Dubravka 142

V

Valéry Paul 37

Varga Krzysztof 102, 103, 142

W

Weberman Alan 130

Wełnicki Grzegorz 12

Werner Andrzej 10, 52, 136

Węgiel Danuta 12

Wieleżyńska Ewa 27, 138

Wilczyk Wojciech 12, 50, 71

Wirpsza Witold 12, 52

Witkowski Michał 16, 84–86, 89,
91, 92, 100, 142

Witosz Bożena 10, 52, 142

Wojaczek Rafał 22

Wojda Dorota 92, 142

Wolf Werner 11

Woźniak-Czech Ewelina 142

Wysłouch Seweryna 71, 136

X

Xun Zhou 73, 137

Z

Zalewski Cezary 9, 37, 52, 142

Zatorski Tadeusz 136

Zawadzki Andrzej 64, 66, 142

Zdrodowski Adam 36

Ż

Żukowski Dariusz 141

Written with the Body: Essays on the Adventures of Literature and Photography

S u m m a r y

Interdisciplinary reflection on the relationship between literature and various art forms – music, theatre, cinema – has been an important component of literary studies for years. Until recently, however, research into the interactions between literature and the visual arts has been dominated primarily by a plethora of analyses devoted to the relationship between word art and painting. Meanwhile, with the beginning of the 2000s, a modification of the research field is evident, for it is not painting, but photography that has become a medium of greater interest to scholars concerned primarily with literature. In a short period of time, the domestic reader could become familiar with Cezary Zalewski's cross-sectional monograph *Pragnienie, poznanie, przemijanie. Fotograficzne reprezentacje w literaturze polskiej* [Desire, Cognition, Passing. Photographic Representations in Polish Literature] (Krakow 2010), Marianna Michałowska's narratological and cultural studies compendium *Foto-teksty. Związki fotografii z narracją* [Photo-texts. The Connections Between Photography and Narration] (Poznan 2012), and Marta Koszowy's insightful study *W poszukiwaniu rzeczywistości. Mediacyjna rola fotografii we współczesnej prozie polskiej* [In search of reality. The mediating role of photography in contemporary Polish prose] (Krakow 2013).

The modification of the research field manifested in this way has at its origin a number of different reasons. Firstly, the impulse coming from various theories (the iconic turn, research into logo-visuality, various comparative concepts, etc.), which has led to an increasing shift away from a strictly textualist perception of literature towards a reflection emphasising the dialectic between the discursive and the visual. Earlier reflections on intersemioticity and the correspondence of the arts have thus received significant support in the form of a sudden increase in publications on visual sociology and the anthropology of the image, numerous translations of books on the history of photography and related aesthetic issues. Secondly – and this is an element closely related to the above – the turn towards research on the transmediality of literary texts and, above all, intermediality would also be an important factor here. Thirdly, a significant role was played by social and cultural changes (photo-society), and technological developments that made

photography a ubiquitous medium (the role of the internet and related platforms), and photography started to be perceived as a common practice, not necessarily reserved only for professionals. Fourthly and finally – and an absolutely crucial point – the interest of literary scholars in the photographic medium is a derivative of the emergence of a large number of titles drawing on the synergy of literature and photography. As a result, the growing number of photographic-literary projects translates into more articles and books, and at the same time does not condemn writers to repetition and duplication.

The book *Pisane ciałem. Szkice o przygodach literatury i fotografii* [Written with the Body: Essays on the Adventures of Literature and Photography] – in accordance with its subtitle – is devoted to selected aspects that link two different media, two separate fields of art. The book is composed in such a way as to highlight the various mechanisms that make it possible to build interdisciplinary relations between photography and literature. The subject of the opening section is the book *Warszawa*, which was the result of a collaboration between the English photographer Marc Atkins and two Polish poets, Tadeusz Pióro and Andrzej Sosnowski. Given that we are dealing with an interdisciplinary project, transcending the boundaries of one medium and referring to two systems of representation, what interested me here was above all the issue of intermedial interactions between the visual sphere of the book and the poetic works it contains. From a critical perspective, this is all the more intriguing because the question of mimeticism in relation to extra-textual reality is one of the key issues in Andrzej Sosnowski's work, and the joint photographic-poetic project complicates and enhances it at the same time. The matter is interesting also for the fact that *Warszawa* was a book few people saw and even fewer wrote about, which, considering the rank and place of the author of *Stancja* in critical-poetic hierarchies, seems rather surprising.

The next essay, the most extensive, but also crucial from the author's perspective, because it projects a new problem in the literary field, is devoted to an issue usually treated as an unimportant element, an unimportant signature, which, next to blurb, cover design, typography, usually belongs to those elements that are treated as redundant in the research process. Meanwhile, the author's signature in the form of a photograph placed on the cover turns out to be an extremely interesting research object, which can be used to identify the main problems of photographic discourse (the question of representation, the question of truth/'truth' of photography, the theatricalisation of social life, etc.), but also to illustrate transformations taking place in the world of literature (and literary studies). I therefore look at the dominant model that can be derived from the multiplicity of writers' photographs, reconstructing its origins and links with the painted portrait, and then analysing and interpreting the ways in which selected authors (including Andrzej Stasiuk,

Michał Witkowski, Ewa Lipska), in a frequently bravura form, deconstruct this form of representation. Analysing the phenomenon of writers' images, I ask about the relationship between the somatic and the textual. At the same time, I also try to show how contemporary creators engage photography in the processes of the economisation of literature and the construction of a distinctive authorial brand.

In the final essay, I try to reconcile both perspectives – one focused on the text and one focused on the photographic image. The protagonist is a poet who happened to advise professional photographers and to be a participant in photographic plein-air, although he himself never owned a camera (this information is provided in Jerzy Olek's book). This is Tadeusz Różewicz. The main matter of the *Poetics of the Negatives* essay is the description of Tadeusz Różewicz's attitude – reconstructed on the basis of poetic works, but also essayistic statements – towards the photographic medium. An attitude, let us say from the start, exceptionally ambivalent, changeable, at first glance rather conservative, oscillating between dislike and fascination, which was exemplified by the poet's close relations with outstanding photographers. Seeing photography as an important tool for documenting and recording a changing reality, the poet looked with detachment at those aspects of it that are related to its creative and manipulative dimension. The subject matter is interesting and at the same time relatively poorly recognised, which may seem surprising given the number of works devoted to the poet's relationship with the visual arts.

At the same time, however, an equally important subject of my analysis are not only the texts, but also the photographs of Różewicz, who – especially in the last period of his life – discovered photography as a brilliant platform for the games he played with his readers, but also with his public image as an old poet. Here, the erstwhile opponent of the theatricalisation of poetry and literary life, with time began to perform attractive performances himself and immortalised them on photographic film. Evidence of this can be seen in Tadeusz Różewicz and Adam Hawałe's intermedia project *Śmietnik* [Trash], which I have made the object of interpretation in the final part of the book.

REDAKTOR

Marta Tomczok

PROJEKT OKŁADKI Z WYKORZYSTANIEM FOTOGRAFII AUTORSTWA ADAMA HAWAŁEJA

Magdalena Nazarkiewicz

KOREKTA

Marzena Marczyk

ŁAMANIE

Ireneusz Olsza

REDAKTOR INICJUJĄCY

Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.05.2026

Copyright © 2025 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysyamy otwartej nauce. Od 1.06.2026 publikacja dostępna
na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

<https://orcid.org/0000-0003-2604-7299>

Olszański, Grzegorz

Pisane ciałem : szkice o przygodach literatury
i fotografii / Grzegorz Olszański. – Wydanie I.
– Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu
Śląskiego, 2025

<https://doi.org/10.31261/PN.4284>

ISBN 978-83-226-4549-9

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-4550-5

(wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Jordana 18, 40-043 Katowice

<https://wydawnictwo.us.edu.pl>

e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa

volumina.pl Sp. z o.o.

ul. Księcia Witolda 7-9

71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 9,75. Ark. wyd. 8,0.

Publikację wydrukowano na papierze **Munken Polar 100 g vol. 113**. PN 4284.

Cena 34,90 zł (w tym VAT)

Cena 34,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4550-5

9 788322 645505

Więcej o książce

